

Об'єкт і предмет психології особистості у міждисциплінарному дискурсі

УДК 159.9.01

Сергій Максименко

ПЕРСОНОГЕНЕЗ ЯК ОНТОПСИХОЛОГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ НУЖДИ

У статті представлено результати сутнісного аналізу нужди як життєтворчого начала особистості, розкрито її атрибутивні змістові ознаки.

Ключові слова: інтенція, генетико-моделюючий метод, нужда, особистість, розвиток.

Аналізуючи емпіричні результати, отримані за допомогою експериментально-генетичного методу, який був обґрунтований Л.С. Виготським, враховуючи закономірності співвідношення навчання, виховання і психічного розвитку (Г.С. Костюк), спираючись на природу встановлених в експериментальних дослідженнях механізмів конструювання і проектування соціальних здібностей (В.В. Давидов), враховуючи положення теорії поетапного формування розумових дій (Ц.Л. Гальперін), аналізуючи роботи з біології і генетики, ми дійшли висновку, що силою, яка породжує людське життя, є *нужда*.

Коли ми говоримо, що життя породжує життя, слід відповісти на запитання: "Яким же чином це відбувається?". Породження життя як такого полягає в *нужді*. І любов починається з *нужди* і реалізується, визначається в новій особі, як своєму креативному продукті. Проведення логіко-психологічного аналізу дало можливість виокремити генетично вихідну суперечливу "одиницю", яка лежить в основі і біологічного, і соціального існування людини, оскільки вона, *нужда*, фактично і являє собою "неможливу", "дивну", суперечливу єдність цих двох начал. Саме тому вона – безкінечно активна й енергетично ємна.

Що забезпечує і викликає цей постійний, невпинний, віковичний рух людського духу, наступність і нескінченність поколінь людських особин? На Землі життя людини (як і життя взагалі) не виникає з *нежиття*, воно продовжує, успадковує інше життя. І це – кардинальний момент: життя породжує саме життя, і у витоках цього – особлива життєтворюча всезагальна інтенція-*нужда*, як прагнення бути, жити, продовжуватись в інших.

Нужда розглядається нами як вихідний, всеохоплюючий напружений стан біосоціальної істоти, який спонукає її активність – життя. Природа *нужди* являє собою відпочаткову енергетично-динамічну єдність біологічних і соціальних складових людської істоти. За психологічними показни-

ками нужда є особливим базальним станом, динамічною напругою, яка визначає можливість індивіда бути активним протягом всього життя.

Нужда, як вихідна базальна енергетична інтенція, з самого початку не є суто біологічною, а має єдину біосоціальну природу, оскільки являє собою своєрідно-унікальне нескінченне продовження нужди соціальних істот (батьків дитини), що опредметнилась у свій креативний продукт – нове життя. Так біологічне поєднується з соціальним, утворюючи в людській істоті нерозривну цілісну єдність, так соціальне стає біологічним.

Нужда не "*модифікується*" ні в які інші структури: вона породжує "на собі", "в собі" окремі й різноманітні потреби, які опредметнюються, задовольняються, переживаються і розвиваються. Потреби виникають як окремі відгалуження на цілісному і єдиному носіїві – нужді. Це виникнення зумовлене "зустрічню" нужди з об'єктами і явищами оточуючого середовища, насамперед – соціального.

Сама нужда, як вихідна інтенційна енергетична сила, опредметнюється лише в такому ж цілісному продукті – з'єднанні двох нужд, двох особистостей, і тоді народжується людське дитя.

Але не тільки нужда... Іншим вихідним аспектом є наявність спадкових людських задатків у цієї дитини. Рух нужди перетворює потенційне в актуальне, започатковуючи формування – виникнення особистісної структури.

Ми констатуємо попередньо, що саме опредметнена нужда двох особин протилежної статі і породжує нове життя. Звідси починається єдність біологічного і соціального, оскільки нужда відпочатково має біосоціальну природу. Нужда, породжуючись самим фактом свого історичного буття, втілюється в людській істоті й виходить на новий рівень свого існування, лише опредметнившись у новому житті, в *новій* людській істоті. Будучи за природою нібито виключно біологічною, ця істота, за посередництвом опредметненої – втіленої в неї біосоціальної нужди, несе в собі величезний пласт *соціальної* реальності, яка була присвоєна її пращурами в процесі життя і стала до деякої міри вже і біологічною.

Ми вважаємо, що нужда, в принципі, може асимілювати в собі певні всезагальні способи людської поведінки і виявляти їх при зустрічі з оточенням через потреби і їх опредметнення. Нужда породжує існування і ускладнює його. Ми можемо говорити тепер про душевно-духовне без містики і метафорики – воно є продуктом еволюції нужди, втіленої в людській істоті.

Розуміння нужди як єдиної суперечливої цілісності біологічного і соціального дає можливість більш змістовно розглядати її специфічні породження – психологічні засоби, соціальні запити, інші структури, формування яких визначає спрямованість і саме існування особистості.

Нужда, таким чином, є тим генетично вихідним відношенням, яке конститує в єдиній дихотомічній парі дозрівання біологічної особини і психологічний вияв соціальних впливів, що й породжує особистість. Власне кажучи, соціальне з'являється "на сцені" двічі: спочатку як розподілена функція між двома особинами, потім відбувається розгортання

людських здібностей. Отже, нужда входить у соціальний контекст продовження роду. Саме вона визначає "друге" породження особистості.

Зрозуміло, чому нас спонукає до теоретично-методологічного аналізу загадковість феномену зародження-продовження саме людського життя. Стрижневим моментом тут є введення в категоріальну мережу поняття нужди. Чому ми звертаємося до цього? Мова йде про метод дослідження розвитку особистості. Річ у тім, що категорія нужди виступає пояснювальним принципом відносно моделюючої природи психіки людини, відтак можна говорити про метод дослідження особистості.

Наше розуміння категорії нужди дозволяє твердити не стільки про присвоєння, скільки про моделювання: психічне, спонукане нуждою, викликає особливу – *особистісну дію* людини. Ця дія на початку (в ранньому онтогенезі) є виключно афективною (але все ж вона є особистісною, як унікальна й неповторна і у плануванні, і у виконанні). Зустріч цієї дії з об'єктом породжує не лише задоволення цієї "ділянки" нужди, вона породжує пізнання. Так з'являється пізнавальна потреба, що розвивається далі в інтелект, утворюючи, в кінцевому рахунку, цілісну когнітивну сферу особистості.

Але зверніть увагу – ми говоримо, що "все починається з вираження нужди, тобто – з власної активності, і саме це, а зовсім не тиск" і приреченість до соціального оточення, викликає процес інтеріоризації. Отже, в чомусь-таки правий В.П. Зінченко, коли пише про те, що екстеріоризація відбувається в часі раніше, ніж інтеріоризація. Але щоб емпірично дослідити це, необхідно застосувати адекватний генетико-моделюючий метод.

Нужда, таким чином, виступає як стрижень, що пронизує особистість в її житті, з'єднуючи в складну цілісність біологічне і соціальне. Вона – це той вектор, на якому сходяться і виявляються в єдиному вихідному біологічне і соціальне. І це є витoki, джерела, а з іншого боку – це є вичерпне закінчення життя. Нужда завжди виступає конституантом – і в соціальному середовищі, і в самому існуванні, і в тілесній організації людини. Вона є дійсно тим вихідним, тим вододілом, що дає можливість повному подивитися на всі теорії. Ця категорія ніби вміщує всі парадигми і несе в собі ту хвилю нового підходу до розуміння особистості, який не вичерпується мотиваційно-потребовою сферою та іншими окремими частинами цього грандіозного і чудового утворення.

Генетико-моделюючий метод має на меті вивчення самої цілісної особистості, що саморозвивається. У зв'язку з цим виникла необхідність пошуку "одиниць" зовсім іншої природи. Було встановлено, що такою є нужда, як суперечлива вихідна єдність біологічного і соціального, яка зумовлює існування особистості.

Принципи побудови методу відображають природу існування об'єкта вивчення: соціального, неможливість отримати остаточні (кінцеві) емпіричні пошуки щодо внутрішнього світу людини (рефлексивний релятивізм). Технологія методу (принцип єдності генетичної і експериментальної ліній розвитку) передбачає проведення дослідження в максимально природних умовах існування особистості і створення актуально-

го простору реалізації самою особистістю численних можливостей моделювання власного розвитку та існування.

Як встановити в аналізі змістові "одиниці" особистості? Звернемося знову до "точної фантазії": генеза, існування, оформлення, саморозвиток особистості забезпечуються особливою й унікальною біосоціальною силою – нуждою. *Нужда як суперечлива, рухлива й енергетична єдність біологічного і соціального, як втілення і можливість подальшого нескінченного втілення людського у людське, як те, що моделює і реалізує рух особистості і є вихідною всезагальною одиницею – носієм особистісної природи психіки людини.* В своєму "розгортанні" нужда "зустрічається" із соціальними, і біологічними факторами оточення людини і задає змістові точки – одиниці тезаурусу особистості. Вони, ці одиниці, є і вузликами структури, і водночас лініями розвитку особистості.

Ми виходимо з того, що нужда є вихідним енергетичним началом особистості, біосоціальним за своєю природою. Онтогенез особистості починається значно раніше, ніж вона народжується фізично. Його початок – опредметнення – втілення нужд двох осіб, що люблять одна одну. Виникає нова форма існування нужди, яка (нужда) просто не може існувати без матеріального носія (принаймні, сучасна наука не знає іншого способу існування біосоціальної нужди, окрім існування її у якості соціо-біологічного енергетичного підґрунтя особистості людини).

Таким чином, (1) *першою атрибутивною змістовою ознакою* нужди є її гетерогенність: біологічне і соціальне тут відпочатково становлять суперечливу, але абсолютно *нерозривну єдність*.

Отже, (2) *другою атрибутивною ознакою* нужди є її здатність до розвитку (саморозвитку).

Аналіз філо- й онтогенезу живого засвідчує, як уже вказувалося, що нескінченний плін нужди, її саморозвиток не є випадковим і хаотичним. Він має спрямування. І спрямований він на постійне ускладнення і підвищення інтегрованості. Цей рух завершується в умовах Землі "виходом" нужди на позицію можливості усвідомлювати саму себе (рефлексія). Але можна відповідально говорити про те, що це не є дійсним кінцевим етапом становлення нужди: просто людство виникло на цьому етапі і нужда відрефлексувала саму себе. Але рух продовжується...

Таким чином, (3) *третьою атрибутивною ознакою* нужди полягає в тому, що її розвиток є спрямованим і являє собою ортогенез.

4. *Четвертою важливою атрибутивною ознакою* нужди є її здатність до породження. Ця креативна якість виявляється в усьому, що пов'язане з життям, і це є, дійсно, справжнім дивом (О.Ф. Лосєв). Але ми зупинимось тут на найбільш суттєвому. Зустріч двох відгалужень нужди, втіленої в живі істоти різної статі, породжує якісно нову нужду (інформаційно й енергетично нову), яка продовжується в існуванні нової живої істоти. Цей акт є єдиним цілісним опредметненням нужди в живій природі. Якщо ж говорити про людину, ми зустрічаємося з "другою" реальністю: нужда людини може створювати і нову людину, і якісно новий продукт (творчість).

5. П'ята атрибутивна ознака нужди полягає в тому, що вона існує лише у формі втілення в породжену нею живу істоту.

6. Шостою атрибутивною ознакою нужди слід вважати її афіліативну природу. У своїх праця

7. х ми показали, що дійсною формою існування нужди є любов.

Нарешті, треба зазначити, що (7) сьомою важливою атрибутивною ознакою нужди є нескінченність її існування. Завершеним (кінцевим) є існування організму, особистості як носія і втілення нужди. Але завдяки зустрічі і через неї нужда продовжує своє існування і є нескінченною в часі. Нам видається, що аналіз даної атрибутивної ознаки дасть змогу, крім усього іншого, відкрити нові аспекти значення часу в житті.

Перераховані атрибутивні ознаки нужди окреслюють (нехай поки що і схематично) її природу. Переконані, що нужда як молярна одиниця психіки, здатна до нескінченного саморозвитку, опредметнення й онтопсихологічної трансформації, може виступити не лише достотним предметом психології особистості, а й пояснювальним принципом персоногенезу як такого.

1. Максименко С.Д. Генетико-моделирующий метод в исследовании возрастной и педагогической психологии / Максименко С.Д. // Тез. к XXII Междунар. психол. конгресса, ГДР, Лейпциг, 6-12 июля. – М., 1980. – 1980. – С. 37.
2. Максименко С.Д. Генетико-моделирующий метод в исследовании обучения и умственного развития школьников / С.Д. Максименко // Радянська школа. – 1981. – № 12. – С. 23–29.
3. Максименко С.Д. Генетическая психология / Максименко С.Д. – М. : Рефл.-бук., К. : Ваклер, 2000. – 319 с.
4. Максименко С.Д. Загальна психологія / Максименко С.Д. – К. : Форум, 2000. – 543 с.
5. Максименко С.Д. Развитие психики в онтогенезі / С.Д. Максименко // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 3–4. – С. 39–46.
6. Максименко С.Д. Методологические аспекты психологии обучения / Максименко С.Д. // Психология. – 1998. – Вып. 31. – С. 3–10.
7. Максименко С.Д. Общая психология / Максименко С.Д. – М. – К.: Рефл.-бук, Ваклер, 1999. – 2004. – 528 с.
8. Максименко С.Д. Основи генетичної психології / Максименко С.Д. – К., 1998. – 218 с.
9. Максименко С.Д. Проблема метода в возрастной и педагогической психологии / С.Д. Максименко // Вопросы психологии. – 1989. – № 4. – С. 31–39.
10. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці / Максименко С.Д. – К. : Наукова думка, 1999. – 216 с.
11. Максименко С.Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження / Максименко С.Д. – К.: КДП, 1990. – 240 с.
12. Максименко С.Д. Загальна психологія / Максименко С.Д. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 701 с. (5 випусків).

The essential analysis of *nuzhda* as the living-creative beginning of personality's development, its attributive significant signs are presented in the article.

Key words: intention, genetic-modeling method, *nuzhda*, personality, development.